

Att skapa närvaro på distans

Erfarenheter och framgångsfaktorer från
distansundervisning på gymnasiet,
gymnasiesärskolans nationella program och
Studium i Göteborg vt 2020

2020-10-08

“Men du kan inte ligga i sängen! Jag hör att du ligger i sängen, jag hör hur du prasslar med kudden! Sätt dig upp, sätt dig upp! När man har dem i klassrummet så är det en annan sak.”

Rapport utförd av Center för skolutveckling, Göteborg på uppdrag av Avdelningen för digitalisering och innovation, Utbildningsförvaltningen i Göteborg.

Kontakt:

Fil dr. Lisa Molin, Fil dr. Martin Tallvid, Fil dr. Mats Widigson samt specialpedagog Annelie Karlsson.

Sammanfattning

I mitten av mars 2020 gick gymnasieskolor, yrkeshögskolor, vuxenutbildningar, högskolor och universitet över till distansundervisning för att undvika spridningen av coronaviruset.

Avdelningen för digitalisering och innovation vid Utbildningsförvaltningen i Göteborg efterfrågade en studie med inriktningen att beskriva erfarenheter av den påföljande distansundervisningen, erfarenheter som kan användas i undervisningen i framtiden. Uppdraget gick till lektorer vid Center för skolutveckling i Göteborg som under våren 2020 intervjuade lärare och elever på stadens gymnasieskolor.

Frågeställningar och analys fokuserar på kvalitativa aspekter som kan omsättas till utvecklingsarbete, t.ex. vad som varit svårigheter och framgångsfaktorer, vad man kan ta med sig vidare in i det fortsatta pedagogiska arbetet och vad som kan bli det nya 'ordinarie' i undervisningen.

Analysen av de möjligheter som framträder, pekar på att trots utmaningar har nya arbetssätt och erfarenheter satt avtryck. Även om den digitala kompetensen bland lärarna var ojämn fungerade distansundervisningen inledningsvis över förväntan, men det svängde snabbt över till en mer nyanserad och mångfacetterad bild. Lärarnas arbetsbelastning ökade kraftigt och de var oroliga för elevernas möjligheter att klara målen. Erfarenheterna accentuerar också behovet av att lärare ges möjlighet att bekanta sig med och använda olika typer av digitala verktyg för att använda dem effektivt och flexibelt.

Lärare menar att distansundervisning inte passar alla elever och att det är främst elever med ett eget inre driv och en hög teknisk kompetens som lyckas bäst under en period av distansundervisning. Positiva erfarenheter är att distansundervisningen innebar att både lärare och elever upplever det okomplicerat att genomföra möten på distans och att användningen av ett synligt och tydligt lektionsupplägg blev vanligare. En lärdom för att möta svårigheter är att utnyttja teknikens möjligheter till både synkron och asynkron kommunikation. Många av de nya arbetssätt och verktyg som användes under våren 2020 kommer att användas i undervisningen i framtiden. Nu finns ett gyllene tillfälle att skapa beprövad erfarenhet kring digitalisering och distansundervisning.

Innehåll

Sammanfattning	2
Omställning till distansundervisning	4
Uppdrag och genomförande	5
Frågeställningar	5
Metod	5
Distansundervisningen under pandemin.....	6
Utmaningar i en förändrad lärarroll	6
Tydlig undervisningsstruktur	8
Stöd till elever.....	9
Relationer	10
Tekniska frågor	13
Ledarskapets etiska aspekter i digitala rum	13
Att vara elev på distans	15
Vad eleverna lyfter fram	15
Lärare om att elever påverkas olika av distansundervisning.....	19
Inkludering och likvärdighet.....	23
Tydliggörande pedagogik.....	23
Att vara del av ett sammanhang.....	24
Stöd i lärandet	25
Likvärdighet.....	26
Möjligheter	27
Lärare erövrar nya verktyg	27
Ökad digital kompetens.....	30
Slutsatser och öppningar	31
Referenser.....	34
Webblänkar	34

Omställning till distansundervisning

I mitten av mars 2020 gick gymnasieskolor, yrkeshögskolor, vuxenutbildningar, högskolor och universitet över till distansundervisning¹ för att undvika spridningen av coronaviruset. I Göteborg berörde den påföljande distansundervisningen över 20 000 elever på stadens olika gymnasieskolor, vilket skapade nya förutsättningar och bidrog till många nya erfarenheter.

Frågan om vad som utgör god undervisning blev problematiserat och omdefinierat, inte minst genom lärares och elevers behov och förväntningar. Sammantaget bidrog distansundervisningen till en god grund för samtal, om skolans digitalisering såväl som om pedagogik, didaktik och lärares ledarskap.

Avdelningen för digitalisering och innovation vid Utbildningsförvaltningen i Göteborg vände sig till forskare vid Center för skolutveckling med förfrågan om en studie med ovanstående områden i fokus. Denna rapport bygger på intervjuer med lärare och elever på kommunala gymnasieskolor i Göteborg. Analysen av intervjumaterialet har riktats in på kvalitativa aspekter som kan omsättas till utvecklingsarbete, t.ex. vad som varit svårigheter och framgångsfaktorer, vad man kan ta med sig vidare in i det fortsatta pedagogiska arbetet och vad som kan bli det nya 'ordinarie' i undervisningen. Rapporten är därför varken en kartläggning eller en utvärdering av hur distansundervisningen har fungerat i staden.

För att kunna dra pedagogiska lärdomar från distansundervisningen under vårterminen 2020, är det viktigt att ta i beaktande när och under vilka förutsättningar som förändringen skedde. Dessa aspekter har villkorat hela processen och även denna studies resultat. Övergången till distansundervisning skedde exempelvis under påbörjad vårtermin. I de flesta fall hade lärare och elever redan relationer till varandra, och eleverna hade erfarenheter av ordinarie undervisning. Undantaget är Studium där utbildningen i flera fall startade i princip samtidigt som distansundervisningen började.

¹ I rapporten använder vi begreppet distansundervisning som ett övergripande begrepp för undervisningssituationer där elever och lärare är åtskilda i tid (asynkront) eller rum (synkront), t.ex. via gemensamma ytor som videosamtal, delade dokument och chattar.

Uppdrag och genomförande

Uppdraget och frågeställningarna är formulerade i diskussion mellan Center för skolutveckling och Avdelningen för digitalisering och innovation vid Utbildningsförvaltningen i Göteborg.

Önskemålet var att ha ett undervisningsnära fokus på lärare och elever och rapportens huvudsakliga syfte är att synliggöra aspekter som kan ha bäring efter pandemin. Därigenom kan den även komma att utgöra ett stöd för huvudman och förvaltningsledning.

Frågeställningar

Undervisning är per definition i skollagen målstyrda processer under ledning av lärare. Vad distansundervisning innebär för lärares undervisningsstrategier och ledarskap är därför intressanta frågor. Andra frågor som behöver ställas är förstås också hur elever tagit emot undervisningen, och vad vi kan lära av de gjorda erfarenheterna. Utifrån denna bakgrund formulerades nedanstående frågeställningar. Frågorna utgör dels de forskningsfrågor som denna undersökning genom analys vill besvara, och har också fungerat som utgångspunkt för intervjuer med lärare och elever.

- Hur påverkar distansundervisningen lärares ledarskap?
- Vilka strategier använder lärare för att hantera de olika situationer som uppstår?
- Hur upplever eleverna distansundervisningen?
- Finns det metoder och förhållningssätt som kan bestå efter pandemin?

Metod

Rapporten tar sin utgångspunkt i analysen av intervjuer av tio enskilda lärare och sex grupper av elever². Intervjuerna var semistrukturerade³, genomfördes på distans och spelades in med Google Meet. De deltagande var lärare och elever i teoretiska ämnen på både högskoleförberedande- och yrkesprogram från de tre gymnasieområdena, gymnasiesärskolans nationella program och Studium.

² I denna rapport benämner vi elever och vuxenstuderande som *elever*. När enbart vuxenstuderande avses benämns de som *studerande*.

³ Semistrukturerade intervjuer innebär att frågorna är formulerade på förhand och samma för alla intervjuer, men saknar färdiga svarsalternativ. Det innebär att intervjun är friare formulerad än de strukturerade intervjuerna, men har ändå tydliga ramar.

De sex gruppintervjuerna genomfördes med elever från samtliga områden och bestod av ca 5 elever/grupp (3 elever på gymnasiesär). Urvalet av lärare gjordes av Avdelningen för digitalisering och innovation, med utgångspunkten att få med representanter för lärare från olika program, olika ämnen och med en varierande grad av användning av digitala verktyg. Urvalet av elever gjordes av de deltagande lärarna. Alla intervjuer transkriberades och analyserades. Avdelningen för digitalisering och innovation genomförde under samma period även en webbaserad enkätundersökning på tre gymnasieområden med slumpvist utvalda elever i åk 2. Resultaten från dessa enkäter har även tagits i beaktande i denna rapport.

Distansundervisningen under pandemin

I nedanstående avsnitt presenteras resultatet av den analys som gjordes av det insamlade materialet. Av analysen framträdde mönster, eller huvudspår, som dels pekar på de utmaningar som lärare och elever har lyft fram, men också på de nya möjligheter som uppstått inom distansundervisningen. Resultatet presenteras nedan under fyra rubriker. Den inledande rubriken är *utmaningar i en förändrad lärarroll* (s. 6), som både handlar om att kunna hantera tekniken på ett ändamålsenligt sätt, och om de nya sociala situationer som uppstår när man inte ses fysiskt. Det handlar också om *att vara elev på distans* (s. 12), eftersom de strukturer som vanligtvis ramar in skoldagen och studierna till stora delar inte finns kvar på samma sätt och därför påverkar elevernas vardag. Denna del bygger både på lärares och elevers upplevelser av studievillkor. Därefter följer ett avsnitt som specifikt lyfter fram frågan om *inkludering och likvärdighet* (s. 18). Under rubriken *möjligheter* (s. 21), presenteras slutligen de aspekter som lärare och elever menar kan användas i undervisningen i framgent.

Utmaningar i en förändrad lärarroll

Omställningen var krävande och lärare vittnar om att de brottats med sin ambitionsnivå. För många var det tufft att räcka till, vilket en lärare uttryckte som: *"oj, vad mycket jobb det blir"*. Det är viktigt att vi påminner om oss att pandemin innebar en snabb och stor omställning.

Citatet nedan beskriver hur dramatisk denna förändring var:

Vi fick ju i princip ett dygn på oss att ställa om, 'ställ om eran verksamhet till Online'. Vilken annan verksamhet hade klarat det

ens halvbra. [...] Så vi försökte ju redan från den där onsdagen den veckan, om det var den 17 mars, att köra på något sätt. [...] Alltså man var ju tvungen att göra något. Och gärna genast. För hade det gått en och en halv vecka och 'nu har vi en perfekt plan', så då hade man ju tappat så många elever.

Vid distansundervisning ställs det generellt samma krav på lärandekontexten som på vilken annan lärandekontext som helst, det vill säga att undervisningen ska ge elever likvärdiga förutsättningar att utveckla sitt lärande. De kompetenser som ligger i skärningspunkten mellan den pedagogiska planeringen, ämnesinnehållet och kravet på att använda digital distansteknologi ställer stora krav på läraren. I distansundervisning ställs läraren inför utmaningen att utforma sin undervisning på ett sådant sätt att lärande möjliggörs och att läraren kan följa elevernas arbete och samtidigt vara flexibel i sin undervisning för att möta de enskilda eleverna. Den didaktiska designen, kärnan i lärarens yrke, beskriver lärarens förmåga att veta hur, varför, var och när insatser ska göras för att göra undervisningen effektiv och gynnsam för alla elever. Med kravet på distansundervisning adderas tekniken som ytterligare en oundviklig komponent i planeringen, vilket också påverkar lärarrollen och lärarens ledarskap.

Förutom att vara specialist på ämnet behöver läraren hantera alla de nya situationer som uppkommer på grund av de nya förutsättningarna. Det kan dels vara tekniska problem, som till exempel att elever inte kan logga in eller inte vet hur man stänger av/sätter på mikrofonen.

Det kan också röra nya sociala situationer som kräver andra typer av lösningar än de läraren är van vid. Hur ska de hantera återkommande sen ankomst, passivitet på lektioner eller mobbning när de inte fysiskt kan möta eleverna? I de fall läraren redan skapat en trygg relation till sina elever är problemen oftast överkomliga, men i vissa fall har läraren tilldelats nya elever eller grupper vilket gör det svårt att veta hur de ska gå tillväga för att ta hand om de problem som uppstår. En lärare konstaterar att ”Vissa saker som man gör fysiskt går liksom inte att översätta digitalt”. Den ordinarie undervisningen upplevs som mer responsiv och flexibel:

För mycket har med flexibiliteten att göra. Man kan gå in med en didaktisk tanke att det här är mitt mål med den här lektionen, men det är också den här fingertoppskänslan, det här dynamiska som man får när man kan engagera eleverna i klassrummet. [...] Du har inte den fulla närvaron av eleven, som man kan fånga och hjälpa i klassrummet. Att få med sig alla elever är inte lika

gynnsamt som i klassrummet. Jag tror aldrig att man kommer att kunna ersätta det. Som lärare är jag i mitt element fysiskt i klassrummet.

Tydlig undervisningsstruktur

Flera lärare vittnar om att distansundervisningen har synliggjort hur viktigt det är med en *tydlig undervisningsstruktur* som både är anpassad efter de nya förutsättningarna och når eleverna på rätt nivå:

Jag har nog ändrat lite upplägg. Med tanke på att jag efter genomgång sätter mig i ett chattrum. Det som tidigare varit en genomgång på tavlan, men nu så kanske jag har ändrat så att jag har någon presentation eller en delad video eller klipp. Jag har planerat mina lektioner mer, så det har varit mer tidskrävande att planera lektionerna. Det är nåt som jag verkligen märker.

Lärarnas lektionsplanering fick anta nya former. En variant av distansundervisning är att lärare förbereder sig noggrant och spelar in filmer av lektioner. Det blir en form av ”katederundervisning” som saknar den synkrona interaktionen. Det kan vara en arbetsbesparande möjlighet att använda färdiga videoklipp med andra duktiga lärare som finns tillgängliga digitalt. Detta förefaller dock inte uppfattas som undervisning av alla elever, och det är bland annat betydelsen av att eleverna anstränger sig som går förlorad:

Men alltså de värderar ju relationen med deras ordinarie lärare, och så tror de ju att deras blod, svett och tårar som de lägger ner på den här mattekursen ska betala sig just för att han ser att jag gör jobbet. Men om en annan person som är förinspelad från en annan stad undervisar mig, då syns de ju aldrig hur mycket jag kämpar. Tyvärr är ju det här en vanlig spridd missuppfattning att när eleverna ska få betyg, även ganska duktiga elever, tror i viss mån att de får betyg för ansträngning

Ett exempel på hur distansundervisningen påverkar normala rutiner är när läraren ska närvaroregistrera eleverna. Här förekommer en stor mängd varianter av tillvägagångssätt. Vissa lärare registrerar eleverna som närvarande vid ett ”upprop” vid lektionsstart, på samma sätt som i vid ett fysiskt möte. Andra lärare väljer att registrera eleverna som närvarande först när de lämnat in dagens uppgift. De uppger också att många moment som de tidigareoreflekterat utfört i ett klassrum, till exempel puffat på en passiv elev eller hjälpt en elev att komma

igång med en uppgift, har försvunnit och gjort att de tvingats fundera över sitt förändrade ledarskap.

Du får närvaro när du har lämnat in och gjort din uppgift, då får du din närvaro inte genom att säga hej och då ser jag att du inte gjort din uppgift - då får du frånvaro på lektionen. Det har man märkt är att elever säger hej och sen händer det inte så mycket annat.

Distansundervisning innebär en annan struktur för vanliga rutiner som turtagning och handuppräkring:

Det är skönt att det är tyst på lektionerna när jag ska prata. Jag behöver inte lägga tid på att få tyst på pratande elever hela tiden. Men å andra sidan är det jobbigare att få igång en diskussion eller dialog med eleverna. Det är krångligare. Blir inte naturligt att kolla vem som vill säga nåt.

Distansundervisning påverkar undervisningsstrukturen genom att spontaniteten i interaktionen mellan lärare och elever försvåras. Lärare säger att de missar feedback från elever och att genomgångar blir långa, vilket kan bli tufft för elever. Lärarna menar att både de och eleverna blir trötta i huvudet av att vara online. De behöver längre pauser och att det räcker med att någon inte stänger av mikrofonen så blir det brus och ljud. Utöver sådana praktiska erfarenheter av distansarbete är en lärdom av pandemin att distansundervisning ställer höga krav på att det sociala ledarskapet och 'classroom management' utvecklas:

Alltså det vanliga klassrummet är att du pratar tio minuter om något de ska göra idag, och sen så är de igång och gör det. Och är de då igång, då går ju du runt i klassrummet och kollar. Och det lustiga är att det du inte kan göra på distans, det är det här att kolla över axeln, ser det ut att gå bra? Den försvinner ju helt. Det är snarare som att om det vore ett riktigt klassrum så skulle du gått ut ur klassrummet till ett rum bredvid, och om någon elev knackar på där så hjälper du dom.

Stöd till elever

Forskning om distansundervisning visar att det momentana stödet till elever, som tidigare kunde ges under pågående lektion, blir betydligt svårare. Lärare uppger

att behovet av handledning ökar. Många lärares förmåga att "i steget" hjälpa elever genom en kort och snabb respons försvinner:

Även om jag kan spegla min skärm och alltihopa, så många gånger vill den här typen av elever vi har att vi ska titta på deras arbete och se om det jag skrivit är bra. Dvs. de vill inte vänta till rättningen. Utan de har skrivit halvvägs och då vill de ha feedback NU, för de kan inte vänta. Och om jag då ska ta upp deras arbete, 'har du delat med mig', och fyra stycken sitter och väntar. [...] Hade det varit i klassrummet och jag hade gått runt mellan deras bänkar så hade jag kunnat kasta ett öga på det och sagt att 'jo det är bra, men glöm inte styckeindelningen'.

Den mänskliga kontakten är ett viktigt verktyg i stöd till elever. Flera lärare uppger att teknologin inte ger samma känsla av närvaro. En lärare menar att om övergången till distansundervisning skett tidigare så hade fler elever inte klarat sina studier: "Vissa elever som hade behövt psykosocialt stöd på plats hade man inte kunnat hjälpa."

Samtidigt pekar flera lärare på att möjligheterna till variation ökar när ett ämnesområde ska presenteras genom tillgången till olika resurser på nätet:

Det finns väldigt mycket inspelat på YouTube från olika universitet bland annat. Det finns till exempel I177 vårdhandboken och andra sådana där riktiga och bra källor [för vårdelever]. Många elever verkar bli hjälpta av att de kan ta del av ett ämne på många olika sätt, inte bara genom min genomgång på tavlan i klassrummet.

Relationer

Framförallt förändras det relationella ledarskapet. Den pedagogiska betydelsen av relationer hamnade initialt i bakgrunden, men över tid blev frågan om lärares sociala ledarskap allt mer framträdande:

Ja, den relationella rollen bara försvann. Alltså det här sociala kontraktet som du har med en person som du har ögonkontakt med, det försvann. Och det var jätteviktigt på vår skola.

I lärares ledarskap är relationer avgörande särskilt för de elever som inte är "självgående" och som är i behov av särskilt god undervisning:

Relationer är det enskilt viktigaste som händer på vår skola. Och då utspelar det sig i form av att lärare har klasser och vi har undervisning, men vi träffas också extremt mycket utanför. De är jättemycket och hänger i arbetsrum och de träffas i korridorer och man stannar upp och pratar i korridorer och det är folk som kramas och de är jättenära varandra, det är superfysiskt. Och så tänker man att hela den dimensionen är bara borta!

För att frigöra utvecklingspotential och kapacitet talas i organisationssammanhang om tillitsbaserad styrning. Tillitsfulla relationer mellan lärare och elev är en viktig förutsättning för elevers lärande. Tillit på distans visade sig vara en av svårigheterna:

Alla relationer är på något sätt ett löpande avtal mellan personer som man litar på eller inte litar på. Och i fall man har en elevs tillit så vet den vad den har för gränser och de outar den också mot pedagogerna att 'du vet att jag inte kan det här va'. Och man är ganska transparent. Allt det försvann. Nu vet jag inte vad den här eleven mörkar, och vad den förstår och inte förstår.

Flera lärare talar också om att förutsättningarna för lärares auktoritet påverkas av den distans som digitala verktyg kan medföra. *I vanliga fall så kan du bara få allas uppmärksamhet i ett klassrum och fatta att nu är det läge att ta i. Nu är det in med kompletteringar som gäller. Men det var väldigt tandlöst nu, i det här läget. Inte ens ett videoklipp samma dag på morgonen, att nu är det läge att lämna in, hjälper. När man stirrar in i kameran, det tar inte på samma sätt som om man är i klassrummet*

De digitala verktygen behöver didaktiskt möjliggöra och medvetet utnyttjas för att stärka det sociala ledarskapet. Läres möjlighet att styra samtalet och att låta alla komma till tals är viktiga ingredienser i det sociala ledarskapet:

Nej, just den här aspekten att man kan inte upprätta en stängd kommunikation med bara läraren, utan det du skriver i chatten i Google Meet det ser alla. Det var ett väldigt stort handikapp i den plattformen. Jämfört med att du räcker upp handen och får frågan och säger allt du tänkte säga rakt ut i rummet. Det är jättestor skillnad, men Google Meet möjliggör ju inte det.

Den sociala dimensionen rymmer även elevernas relation till varandra. Flera lärare vittnar om att eleverna har saknat varandra, och att vara i en social kontext och träffa andra ungdomar. En lärare menar att detta också innebär att skolans demokratiska uppdrag satts på paus:

Elever behöver träna på socialisering i klassrum, att mogna i relationer med sina lärare och med andra elever. Konflikthantering, men det uppstår inte så mycket konflikter om vi inte ses. Men vi ska ju enligt läroplan fostra goda samhällsmedborgare, så hur gör man det digitalt? Är det det här vi ska göra, så kan vi inte jobba med den delen. Vi har redan en svårighet att skapa gruppkänsla. Vi (vuxna) måste försöka skapa relationer i grupp.

Inom vuxenutbildningen finns det däremot lärare som vittnar om att det inte är någon större skillnad för de studerande om de samarbetar i grupp i klassrummet eller på Meet. Många arbetar vid sidan av studierna och ser fördelar med att slippa resa till skolan.

Omställningen var stor för lärare och elever som själva tillhör riskgrupper och för elever som under en lång period inte längre kunde lämna hemmet på grund av att de bodde med anhöriga som tillhör riskgrupper. Efterhand blev existentiella frågor allt mer framträdande och det fanns enligt lärare elever som mådde "fruktansvärt dåligt". En lärare betonar särskilt vikten av att inte glömma hur eleverna mår:

Det spelar ingen roll hur bra tekniska lösningar du har, eller hur schyssta eller roliga filmer du lägger upp, eller hur lång tid de får på sig att göra sin uppgift. Om de inte mår bra i själen och inte har någon vuxen att prata med, så spelar det ingen roll vad du rent pedagogiskt gör.

Tekniska frågor

De tekniska frågorna har inte varit i förgrunden i denna studie, men det finns ändå några saker som är värda att lyfta. UBF rekommenderade att all distansundervisning skulle ske via Google Meet. Funktionaliteten i de digitala verktygen påverkar lärarens ledarskap och de olika funktionerna måste vara anpassade till en undervisningskontext där läraren är ledare även i det digitala klassrummet. Exempelvis blir turtagning en svårighet:

När det är 25 elever då kan jag inte se alla samtidigt. Och en börjar prata, och så försvinner den ur bild, när jag sitter och pratar med 25 elever samtidigt och de börjar tjafsas med varandra, då blir det inte att man lyssnar klart. Och om en elev har en fråga så har de andra inte riktigt tålamod att vänta till de får svar på sin fråga.

Det ska även nämnas att många funktioner som efterfrågades av lärare saknades inledningsvis, till exempel kunde de inte stänga av mikrofonen för alla elever och det fanns ingen funktion för att "räcka upp handen". Många brister i verktyget åtgärdades dock av leverantören på kort tid och mot slutet av vårterminen fungerar verktyget tillfredsställande.

Ledarskapets etiska aspekter i digitala rum

Distansundervisning rymmer även mer specifika etiska aspekter som lärare har att hantera. En sådan aspekt är den målkonflikt som ryms i att eleverna är med på bild. Kan lärare exempelvis kräva att elever visar sig i bild för läraren och för klasskamrater? Å ena sidan har lärare behov av att se sina elever och kan anse att det är gynnsamt för undervisningen att eleverna ser varandra. Å andra sidan kan elever uppleva obehag av att tvingas visa sig och sin hemmiljö i bild. Intervjuaren frågar hur många av lärarens elever som visar sig i bild:

Ingen i min klass. Alltså normalt sett är det ingen, men ibland kan man be dem slå på. En del gör det, men många har liksom tappat det från början. Och det är ett beslut som vi hade behövt ta dag ett. Alla ska ha kameran på hela tiden. Om ledningen hade varit våghalsig och sagt det, det är ett krav för att man ska få vara med på undervisningen, då hade man fått vissa positiva saker på köpet [...]. De få som hade på kamera sist veckorna här, de gjorde det oftast för att skaffa sig sociala poäng. Antingen, jag är rebell så jag bryr mig inte och ligger och sover

fortfarande typ, eller jag slår på kameran och har bar överkropp och ser stöddig ut. Det var vanligare.

En etisk aspekt av undervisning på distans är att lärarens sociala ledarskap i det digitala klassrummet nu även behöver fungera där elever samtidigt som läraren undervisar i rasande fart skriver i chatten. Dessutom ska läraren under föreläsningen även försöka ha koll på när eleverna söker interaktion och delaktighet:

Okey du är i chatten, modererar du chatten eller hinner du det? Nej du har ju lektion samtidigt. Så om någon skriver något djävulskap i chatten så att det blir massor av kommentarer på det, då ser du inte längre det för det var längesedan, flera spaltmil sedan sen du såg att elev sa att den vill säga något. Så du måste scrolla och söka efter om en elev räcker upp handen.

En detalj, inte minst etiskt och socialt, är de olika uppfattningarna om huruvida kameran ska vara på eller inte under distanslektionen. Vissa lärare kräver att kameran ska vara på hela lektionen. Andra lärare tycker att det räcker med att se eleven vid "incheckning", därefter tillåts eleven att stänga av kameran. Det framträder flera orsaker till att elevernas kameror är avstängda under distanslektionerna. Det kan handla om hemförhållanden där ogynnsamma socioekonomiska villkor som trångboddhet eller ohälsa innebär att elever inte vill visa sina hemförhållanden.

Dom vill ju inte outa sin hemmiljö mot sina etablerade kompisar. Det var känsligt. Så vi fick en hel del elever som absolut inte slog på kameran.

Flera elever tycker att det kan vara "skämmigt" att visa upp sin hemmiljö och önskar att det fanns en funktion för att lägga in egen bakgrund (vilket nu finns som funktion i programvaran). Det kan också helt enkelt handla om att det upplevs utlämnande att vara i bild inför andra i situationer där allt kan spelas in och läggas ut. Det upplevs av vissa elever som distraherande att se klasskompisar då det blir något av ett levande klassfoto där framställningen inför varandra hamnar i fokus.

Att vara elev på distans

I skolans verksamhet bör utbildning och undervisning utformas så att samtliga elever kan utvecklas maximalt. Enligt intervjuerna förefaller dock distansundervisningen fungera olika väl för olika elever. Elevernas skilda förutsättningar verkar dessutom accentueras. En lärare uttrycker:

För vissa elever är det så här: jag vill inte jobba i grupp, jag vill ha en uppgift. Jag vill ha en deadline och jag vill lämna in. [...] Medan andra hellre vill jobba i grupp och behöver det sammanhanget för att inte känna sig övergivna och att världen ska gå under liksom. Det finns inget recept.

Det kan alltså antas att om elevernas olika förutsättningar ska kunna mötas vid distansundervisning, krävs en lyhördhet för olika behov, flexibilitet, och en stor förtrogenhet med olika digitala redskaps möjligheter och begränsningar, och på vilka sätt de kan användas för olika elever. För att kunna utgöra ett bidrag till skolans möjligheter att möta elevers olika behov vid distansundervisning, har elevernas upplevelser varit viktiga att involvera vid genomförandet av studien. Intervjuer med elever har utgjort ett viktigt inslag. Resultatet av dessa presenteras inledningsvis i avsnittet nedan. Eftersom intervjuerna endast representerar ett begränsat urval av elever har även lärares röster inkluderats. Lärare är de som känner eleverna bäst och har oftast en god överblick, vilket har kunnat bidra till att få en bredare bild av vad det innebär att vara elev under distansundervisningen. Lärares uppfattningar presenteras sist avsnittet nedan.

Vad eleverna lyfter fram

De flesta elever säger att själva övergången till distansundervisningen fungerade väl. Trots ingen eller väldigt liten vana vid undervisning på distans, upplever de flesta sig ha en tillräckligt god digital kompetens. Samtliga elever säger också att de inledningsvis fick en tydlig och bra inledande information från rektor och sina lärare, vilket bidrog till att dämpa viss oro och nervositet. Generellt ger eleverna goda omdömen om sina lärares kompetens i att bedriva undervisningen digitalt. De menar dock att lärarnas digitala kompetens initialt var ojämn men över tid har lägsta-nivån höjts.

Det allra vanligaste lektionsupplägget verkar vara en gemensam samling vid början av en lektion för genomgång eller bara för att stämma av och ta närvaro. Den samlade bilden visar också att eleverna möts av både synkron och asynkron

undervisning och ser fördelar och nackdelar med båda. Det blir tydligt att många upplever en större flexibilitet med asynkron undervisning eftersom det ökar möjligheterna att själv styra när man genomför uppgifter.

Detta var tydligast bland de studerande vid Studium. Samtidigt är möjligheterna att få svar direkt när man har frågor större vid synkron undervisning vilket ofta efterfrågas av eleverna.

En majoritet av eleverna tycker att strukturerna kring undervisningen fungerar bra. Genom de digitala verktygen de har tillgång till (t.ex. Google Meet och Hjärntorget), tycker de att de får bra och tydliga instruktioner, får möjlighet att ta del av information, presentera sin kunskap,

arbeta i delade dokument och genomföra gruppdiskussioner. Det hjälper dem att kunna ta ansvar och de flesta säger att de lär sig ungefär lika mycket som annars. Tydliga strukturer kring undervisningssituationen på distans betonas inom forskning och är av vikt för alla elever. Ett stöd för att skapa tydlighet i undervisningen är att låta den svara mot frågorna inom *tydliggörande pedagogik* (se vidare s. 18). Genom att bland annat tydliggöra var eleverna ska vara, vad de förväntas göra, hur länge och vad som kommer hända i nästa steg kan alla miljöer bli meningsfulla, hanterbara och begripliga för alla elever, inte bara online utan även i det fysiska rummet.

Möjligheter att kunna ställa frågor till sina lärare är en viktig del under en elevs läroprocess. Detta är också en fråga som återkommer hos alla elever i intervjuerna, inte minst i anslutning till resonemang om synkron och asynkron undervisning. På frågan om hur de går tillväga för att ställa frågor, svarar de att detta varierar. En del säger att de ställer frågor direkt under genomgången online, muntligt eller i chatten. De flesta verkar dock huvudsakligen använda sig av personliga meddelanden såsom PIM⁴, sms eller e-post. Eleverna tycker att lärarna generellt är bra på att svara men att det ibland kan ta tid. Flera vittnar om att istället för att vänta på svar, har de blivit allt bättre på att ta reda på saker själva, t.ex. läsa igenom flera gånger innan de frågar, pröva att göra uppgiften igen, leta upp videoklipp med genomgångar online och pröva nya digitala redskap (t.ex. Photomath). Att det tar tid att få svar på frågor kan dock slå olika mellan elever. Är de självgående kan detta vara något positivt, men för elever med större behov av lärarledd undervisning kan detta bli ett problem.

⁴ PIM= Ping Pong Instant Message, dvs. meddelandefunktionen i Göteborgs stads lärplattform Hjärntorget.

Eleverna fick även reflektera över frågan hur de upplever lektionerna online i förhållande till det fysiska klassrummet. Flera elever säger att det är positivt att kunna styra mer själv vad och när man gör saker eftersom de ibland upplever arbetet i klassrummet som mindre effektivt.

Ibland när man är i skolan kan det kännas som att varför gör vi detta? Jag skulle ju lika gärna kunna vara hemma och göra det här, eller att något är onödigt att gå igenom eller så. Man får inte riktigt den frustrationen när man är hemma. Om det är något som inte känns riktigt nödvändigt är det enklare att hoppa över vissa uppgifter om man är hemma.

Samtidigt säger flera att det mesta gick bra inledningsvis men att motivationen gick ner kraftigt efter cirka tre veckor. Avsaknaden av egna rutiner hos eleverna och svårigheter att få struktur på dagarna har därefter blivit allt större, vilket också har ökat risken för att man skjuter upp saker. I samband med detta lyfter också de flesta elever att olika ämnen fungerar olika bra. Matematiken lyfts specifikt av flera som ett ämne som är mer utmanande online än många andra. Ämnet bygger mycket på genomgångar där man normalt har möjlighet att ställa frågor. Detta blir svårare online:

I början var det så mycket frågor att alla inte ens kunde få svar. Men det är ju också för att matte är ett sånt ämne som kan vara svårt att lära ut tror jag. Framför allt genom en skärm. Det krävs mycket.

En annan fråga som kommer igen hos samtliga elever i intervjuerna är frågan om arbetsbelastning. Bland de studerande inom vuxenutbildningen är det många som arbetar vid sidan av sina studier. De tycker att arbetsbelastningen har minskat något eftersom de slipper resa och därmed får större flexibilitet i sin vardag. Trots att flera elever upplever det positivt att slippa resa betonar samtliga samtidigt att mängden uppgifter ökar i och med distansundervisningen. Orsakerna sägs bland annat vara att lärarna många gånger överskattar hur mycket man hinner göra på en dag. Omfattningen på framför allt skriftliga uppgifter beskrivs ha blivit avsevärt större och situationen blir pressande när lektionen ofta avslutas med deadline och inlämning av examinerbara bedömningsunderlag:

Många lärare fick stress och började kasta ur sig jättemycket uppgifter och prov i Classroom för att få bedömningsunderlag.

Flera beskriver också en hög grad av individualisering och den många gånger asynkrona undervisningsformen gör att det tar längre tid att göra uppgifter. Eleverna kan exempelvis inte fråga och ta hjälp av klasskamrater i samma utsträckning som i skolan.

Frågan om bedömning togs också upp i intervjuerna. Alla elever säger att testning och bedömning har förändrats. Antalet skriftliga inlämningar är exempelvis fler men även muntliga presentationer inspelade på video, eller genomförda i gruppdiskussioner online, är mycket vanligare. Traditionella prov genomförs i stor grad genom att man måste filma med mobilen runt omkring sig så att det syns att eleven är ensam och inte kan fuska. Även om alla hävdar att provsituationer och bedömning har varit annorlunda är det ingen av de intervjuade eleverna som upplever att återkoppling och bedömning påverkas negativt under distansundervisningen.

Eleverna har också tankar kring vilka som kan gynnas eller missgynnas av distansundervisningen. De flesta tror att de elever som gynnas mest är de som bor en bit från skolan, behöver arbeta vid sidan av studierna, eller har svårigheter med själva skolmiljön, t.ex. ångestproblematik eller svårigheter att fokusera i klassrummet. En elev säger:

Det är bara jobbigt att vara i skolan ibland. Känner ofta att jag inte vill vara där. Får som ångest över situationen. Jobbigt. Svårt att andas. Och det händer liksom inte när jag är hemma”

I övrigt anser majoriteten att de flesta elever mår bättre av att ses fysiskt, specifikt de som har svårt att skapa struktur och få saker gjort. Elever som ännu inte har utvecklat goda kunskaper i svenska nämns också.

De flesta i vår grupp kommer från andra länder och har svårt med svenskan. Då blir det svårare att förstå online. Jag tror att dessa personer har det lättare när det är i skolan.

Generellt har studerande vid vuxenutbildningen en situation som skiljer sig från övriga. Trots att de i intervjuerna uttryckte utmaningar, exempelvis vad gäller möjlighet att kunna fokusera hemma, så verkade fördelarna med distansundervisningen och den flexibilitet den för med sig överväga.

Lärare om att elever påverkas olika av distansundervisning

Intervjuerna i sin helhet visar att frågor om distansundervisningens förtjänster och brister är komplexa, vilket inte ger entydiga svar. I lärares tal om elever framträder fyra analytiska kategorier av elever. I realiteten överlappar dessa varandra på olika sätt:

1. Elever som oavsett undervisningsform är högpresterande

Detta är elever som lärare beskriver som att de har "egen motor", vilket gör att de även under distansundervisning gör vad de förväntas göra och att de hör av sig när det är lämpligt.

Men nu kan de styra sitt eget lärande och kanske t.o.m. spola fram om det är något de har koll på. De duktiga eleverna kan ha kontroll på sitt eget lärande

Vårt att problematisera är att läraren i citatet ovan uttrycker att dessa högpresterande elever kan "spola fram". Det finns här en risk att högpresterande elever aldrig upplever att de presterat tillräckligt, vilket på sikt kan leda till att de tappar lusten att fortsätta att prestera. Dessutom finns i denna grupp troligen även särskilt begåvade elever. I forskning om särskilt begåvade elever talas om ABC som står för acceleration, berikning och coachning. Spola fram uttrycks där alltså med begreppet acceleration, det vill säga att dessa elever går snabbare fram och gör mer. I denna forskning betonas emellertid snarare vikten av kvalitativ fördjupning genom berikning och att dessa elever behöver coachning för att utvecklas så långt som möjligt (Se Center för skolutvecklings kunskapsunderlag om särskild begåvning). Risker finns alltså att det varken för högpresterande- eller särskilt begåvade elever räcker med ökad kvantitet, vilket även i distansundervisning ställer stora krav på kvalitet i uppgifter och undervisning.

2. Elever i behov av ramar och 'pushning'

Intrycket från intervjuerna i sin helhet är att pandemin synliggör hur viktigt det är för många elever att tillhöra ett sammanhang som ger tillhörighet och draghjälp:

Man tappar kontakten med vissa elever. Man gömmer sig bakom dolda kamera. Många säger att dom saknar skolan. Att man har nåt tydligt att gå till, att man har vänner. Det är något som vi måste ta med oss till efter pandemin. Att det är väldigt viktigt att ses. Man kan nog gömma sig.

Det blir tydligt att explicit undervisning och coachning är viktiga delar av lärarens ledarskap då det finns en ganska stor grupp elever som inte har egen motor och behöver undervisning som ramar in tillvaron. Dessa elever går ibland även på tomgång utan individuell pushning av lärare. De elever vi talar om behöver inte sällan mycket personlig kontakt med läraren och många chanser:

Men samtidigt tappar man de här eleverna som man vanligtvis bara går och säger någonting till under lektionen för att få dom på banan. Det är en TYDLIG nackdel som är jättesvår. Dom här som bara rycks med för att klasskompisarna pluggar runt om. Särskilt dom som ligger precis över dom riktigt svaga. Dom blir i en gråzon.

Dessa elever drabbas extra hårt av distansundervisningen då de inte har möjlighet att söka upp läraren i korridoren för att göra en överenskommelse och kanske få lite extra hjälp:

Det är OK att slå av mikrofonen och kameran för att jag måste inte se vad du gör hela tiden. Men jag finns där om ni vill något. Och är man då en lågaktiv elev, med låg motivation som tänker att jag vill bara att den här lektionen ska gå över, då tar du inte kontakt med läraren. Men om du hade varit på en lektion då hade läraren sett att du inte jobbar. Han hade kommit fram till dig och satt igång dig på något vis. Men det ser jag inte nu.

För alla elever är de yttre ramarna för undervisningen betydelsefulla. Vissa elever är dock mer beroende av ramarnas koppling till tid och rum och när dessa blir utsuddade riskerar dessa elever att helt släppa skolan. Lärarna tappar kontakten med eleven och lämnar över kontaktförsöken till skolans elevhälsoteam.

Och de här är ju inte i närheten av att, som jag ser det, att kunna strukturera sin dag på något vettigt sätt när de blir så här fria heller. Många sover ju inte ens ordentligt. De kan ligga i sängen och bara slå på datorn och ligga och titta i den med fel horisontalplan. För de ligger där och sover och klockan är kanske två på eftermiddagen när lektionen börjar. För de har liksom tappat det. Och det är rätt så vanligt.

På en del skolor har man försökt lösa situationen för dessa elever genom att en mindre grupp har fått komma till skolan varje dag. Då har man haft personal på plats och följt distansundervisningen för sina respektive klasser från ett klassrum. En lärare berättar att de gjorde detta upplägg efter någon vecka då de såg att de annars skulle tappa dessa elever helt och att det var av hänsyn till både elevernas undervisning och hälsa.

3. Elever i behov av olika stöd

Elever med behov av extra anpassningar och stödinsatser är en mångfacetterad grupp. Det kan dels handla om elever med olika funktionsvariationer, men också om elever som är relativt nya för svenska språket och behöver mycket språkstöd för att klara sina studier.

[...] för dom här eleverna som har språkstöd. [...] de kanske bara har grundskolebakgrund. För dem har det blivit sämre. Det har blivit sämre också för att de är hemma. Och de pratar bara sitt språk. Så svenskan blir det inte heller någon utveckling i. Det har vi kommit fram till även med svensklärarna, att där blir det ingen utveckling heller.

Trots utmaningar påpekar ändå lärare att det går att komma långt även i distansundervisningen genom att planera undervisningen så att den svarar mot frågorna inom tydliggörande pedagogik⁵. Flera lärare beskriver också att de har haft en handfull elever som de ringt upp inför de flesta lektioner för att ge förberedelse, och att detta varit avgörande för att eleven ska känna sig trygg och närvara. Det är också viktigt att de extra anpassningarna vid distansundervisning görs på gruppnivå:

⁵ Tydliggörande pedagogik - se sid 23.

Om jag som lärare har förmåga att tänka att om jag gör extra anpassningar på gruppnivå så kommer det att gagna alla. Kan jag ta med mig det tänket in i den digitala världen, och ha kunskap nog att utföra det, att omsätta det jag har tänkt göra i klassrummet digitalt, och där eleverna har förutsättningar för att ta till sig den informationen, så kommer det att gå jättebra.

4. Elever i sociala svårigheter som inte har studiemässiga svårigheter.

Som konstaterades ovan i punkt två är den ordinarie undervisningen i skolan viktig för de elever som behöver vara i sociala kontexter för psykosocialt stöd och för de elever som inte har studiero hemma. En lärare konstaterar ändå att: "Sen är skolan inte alltid en bra plats". Intervjuerna visar att det finns en mindre kategori elever som blommar upp när möjlighet till distansundervisning ges. Dessa elever kan tidigare ha farit illa i lärmiljön och varit socialt exkluderade, men blir med distansundervisning ibland högpresterande.

En ny, liten, kategori av elever som var ganska duktiga på IT, störde sig på att det sociala spelet var jobbigt i vanliga fall, och att de plötsligt blomstrade i det här nya. Men det här är en ganska liten grupp. Men det var intressant att de dök upp där precis som maskrosor ur asfalten.

Det finns exempel i intervjuerna på att lärare blivit genuint förvånade över de framsteg som vissa elever gjort när undervisningen skett på distans:

Så när de väl känner sig trygga så kan de bara explodera i fantastiska inlämningar och få helt häpnadsväckande betyg. Från att inte ha haft ett enda betyg. [När de landar i upplägget och känner sig trygga, då kan det hända hur mycket som helst]. Så egentligen så vill ju de fortsätta och ha det så jämt. Det passar dem, det är lugnt och stilla, de behöver inte lägga energi på det sociala, som verkligen kan äta energi för många personer. Utan de kan i lugn och ro, i egen takt själva styra över vad som passar dem bäst. Då blir det riktigt, riktigt bra.

Det är förstås viktigt och glädjande att dessa elever gynnas av distansundervisning. Detta resultat stämmer dock till viss eftertanke då vi inte vet om effekterna blir långvariga och om undervisningsformen innebär att eleven inte får möjlighet att utveckla förmågor viktiga i fortsatta studier och

arbetsliv. Framförallt implicerar resultatet också brister i den ordinarie lärmiljön och i skolans inkluderingskapacitet som behöver adresseras.

Inkludering och likvärdighet

Distansundervisningens digitala undervisningsformer och verktyg erbjuder stora möjligheter till inkludering. Samtidigt bedömer Skolverket att distansundervisningen medfört att skolans möjligheter att tillgodose elevernas behov av extra anpassningar och särskilt stöd försämrades under perioden. I de analytiska kategorierna ovan om hur elever påverkas olika av distansundervisningen har flera aspekter av inkludering redan belysts. I det följande lyfter vi fram resultat från intervjuerna av särskild betydelse för inkludering och skolans likvärdighet.

Tydliggörande pedagogik⁶

Under distansundervisningen blir det allt mer uppenbart att tydlighet krävs och att det gynnar alla elever. I citatet nedan uppger en lärare att den blivit tydligare när den ger instruktioner:

Så där har man lärt sig jättemycket med instruktioner hur lätt det är att missförstå. Så precis man måste skriva i instruktioner.

Intervjuerna tyder på att det som kallas tydliggörande pedagogik stärks i och med övergången till distansundervisning. Tydliggörande pedagogik innefattar ett förhållningssätt som syftar till att göra skolan mer begriplig, meningsfull och hanterbar för elever. Ibland finns en förutfattad mening om att tydliggörande pedagogik är något som bara gynnar elever med intellektuell funktionsnedsättning och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Sammanfattningsvis innebär tydliggörande pedagogik att läraren ger svar på frågor elever inte ställer. Frågor som: vad ska jag göra, varför ska jag göra det, var ska jag vara, när ska jag göra det, med vem ska jag vara, vad behöver jag för material, hur mycket/hur länge ska jag hålla på, vad händer sedan? I ordinarie undervisning har lärare i allmänhet en uppfattning om att de underförstått ger svar på dessa frågor. När distansundervisningen infördes blev det tydligt för några av de lärare vi intervjuat att det inte gjordes tillräckligt. Den

⁶ <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/tydliggorande-pedagogik/>

tydliggörande pedagogiken blir därför vanligare under distansundervisningen. Lärare beskriver hur det kunde hjälpa elever, som om de varit i klassrummet hade kunnat få svar genom direkt interaktion med läraren eller genom att se vad klasskamrater gjorde.

Att vara tydlig med både lektionen och det långsiktiga syftet var något som en del lärare pedagogiskt arbetade medvetet med:

Vi har ju jobbat med tydliggörande pedagogik. Och då sa vi att någonting som är viktigare än förr, det är syftet med varje lektion, att det finns ett bakomliggande långsiktigt syfte kopplat till kursens mål, men målet för dagen är det här. Och även kopplat till vad gjorde vi förra gången och vad kommer runt hörnet. Om man inte gjorde det på de här lektionerna då vi hade dem helt på distans då var de ju helt lost. Det blev viktigare med syfte och målformuleringar och sådant.

Att vara del av ett sammanhang

I de analytiska kategorierna ovan lyfts behovet av ramar och hur viktigt det är för många elever att tillhöra ett lärsammanhang som ger tillhörighet och draghjälp. Elever har under perioden av distansundervisning allt oftare frågat när de får komma tillbaka till skolan. Detta handlar som vi uppfattat det inte alltid direkt om distansundervisningens kvalitet. Snarare är det ett tecken på skolans sociala betydelse. Att vara del av ett sammanhang är viktigt för det flesta elever, men avgörande för vissa:

Många elever saknar skolan, liksom saknar sammanhanget. Men en del tycker det är helt okej. Sen har vi några som vi märker som tycker det är jätte jätte jobbigt, det är framför allt dom som är mest sociala. De visar frustration över att inte få svara på frågor direkt och inte kunna hänga med kompisar och så.

Skolan ger ett viktigt sammanhang. Men samtidigt är det för många elever, inte minst för de elever som är i behov av assistans och taxiresor, en krävande vardag att fysiskt ta sig till skolan fem dagar i veckan. Några elever ser att inslag av distansundervisning i en framtid skulle kunna underlätta, samtidigt som tillhörigheten kan bevaras:

Ja, vara hemma en dag i veckan vore bra. Om jag tänker på hur mycket borta från lektionen jag brukar vara. För jag har rullstol och det är svårt för mig att komma i tid. Jag tänker att om jag är hemma en dag i veckan kan dom göra lektion på min mobil och ringa mig så jag kan se lektionen eller nått sånt eller om de spelar in.

Stöd i lärandet

Distansundervisning ställer höga krav på mentorskap och stöd i studieteknik. Själva kärnan i distansundervisning är att undervisning och lärande sker i samspel mellan lärare och elev. Det är viktigt att inte hamna i tankefällan att distansundervisning är samma sak som onlinekurser som görs via självstudier. Däremot kan vissa inspelade lektioner som elever kan ta del av i efterhand bli ett värdefullt komplement för elever som missat lektioner. Några lärare beskriver hur de byggt upp en bank av inspelade lektioner som varit ett stort stöd för elever som behövt ta igen missad undervisning: Det innebär att elever som kommer efter i kurser lättare kommer att komma ifatt i framtiden:

Därför att hela den här vårens ackumulerade lektionsmängd som är inspelad, som lärare har i färdiga videoklipp där de är dom som pratar, som eleverna har förtroende för, som de vet vilka de är, dom kommer de ju att kunna använda nu. Och det är jättebra! [...] Så i princip initieras en sorts flipped classroom-kultur.

I det kompensatoriska arbetet blir det viktigt att hjälpa elever med att organisera och planera. Elever behöver hjälp i att våga skicka in vad de producerat. De behöver även hjälp med praktiska frågor kring distansarbete som att skapa sig en studiehörna och värdet av att etablera rutiner. Lärare menar att mentorskapet utvecklas och att loggboksskrivande och att använda digitala verktyg, i högre grad kan vara en hjälp att tydliggöra skoldagar, uppgifter och i att stötta elever:

Men vi såg att mentorskapet blev jätteviktigt! Att någon som såg hela elevens totala engagemang i olika kurser och tog reda på hur det gick där genom att säga att jag veta att vi ska ha idrott idag, glöm inte att ta med det och det. Och efter lunch så har ni det och tänk på att Axel har påmint om att ni ska ... ja vad det nu kan vara. Någon som vet vad de håller på med. Och det var bra.

Lärare vittnar om att de ibland har elever på klasslistan som de sällan ser. Att sköta mentorskap på distans ger nya verktyg och erfarenheter som kan användas för att få och/eller upprätthålla kontakten med elever med frånvaroproblematik:

Det kan också tänkas att man ser till att man följer upp elever som inte syns i skolan genom Google Meet. Det hade man ju aldrig kommit på förut.

För vissa elever behövs även på gymnasiet en kontinuerlig kontakt med vårdnadshavare eller andra vuxna runt eleven. Även dessa möten, liksom föräldramöten, har nu med framgång provats på att göras digitalt.

Likvärdighet

I intervjuerna som genomfördes i den underprivilegerade förorten finns exempel på att villkor i samhället innebär att socioekonomiska faktorer får betydelse för hur erbjuden distansundervisning fungerar och tas emot av eleverna. I intervjuerna framgår exempelvis att elever i dessa områden ibland har bristfälligt bredband. Att ha en välfungerande studiemiljö i hemmet är heller inte möjligt för alla. En egen studiehörna kräver utrymme. Elever från familjer som är trångbodda påverkas av dessa skillnader i livsvillkor på ett sätt som går ut över distansstudierna. En del av dessa elever fick möjlighet att studera i någon lokal i sin stadsdel, men detta var inte heller alltid möjligt under pågående pandemi.

Något som heller inte ska glömmas bort under distansundervisning är nyanlända elever och de elever som är i behov av studiehandledning på modersmål för att att på ett likvärdigt sätt kunna tillgodogöra sig undervisningens innehåll.

Som en lärare påpekar blir förenkling av uppgifterna inte en framgångsrik väg att ta:

Men om du inte förstår vad du ska göra, och du behöver modersmåls lärare som ska översätta, det blir så många steg. Och då finns det ju risk att man lägger sig på en nivå där det blir 1 X 2 frågor tillslut. Se den här filmen och svara på 1X2.

Lärarna på förortsskolor betonar lärandets sociala aspekter och det kan också finnas en social skiktning i vilken grad elever är i behov av lärarledd undervisning. Här kan distansundervisning få konsekvenser för skolans likvärdighet. Intervjuerna visar exempelvis att elever på dessa skolor vill att den egna läraren ska förklara och visa och intervjuerna tyder på att dessa elever inte i samma grad tar till sig de youtube-klipp eller andra färdigproducerade filmer som läraren anvisar.

Det framgår av intervjuerna att skolor i förorten har stor social betydelse för sina elever då det i en segregerad stad också får funktionen av att vara en kontaktyta till majoritetssamhället.

Från den underprivilegerade förorten vittnas om ryktesspridning och om att information till elevernas anhöriga varit bristfällig, vilket är en aspekt som även Folkhälsomyndigheten diskuterat. Här får skolan också betydelse som motvikt mot desinformation och okunskap om smittspridningen och dess konsekvenser.

Vid distansundervisning behöver således aspekter av ojämlikhet och digitala klyftor beaktas för att inte erbjuden utbildning och undervisning ska brista i likvärdighet. En lärare ger uttryck för att förortselever inte ska få hamna efter i kunskaper och digital kompetens:

I en digital värld så behöver de kunna mäta sig språkligt och kunskapsmässigt med alla andra elever.

Möjligheter

Som resultatet i denna rapport visar, så innebär övergången till distansundervisning en hel del utmaningar, varav de flesta blivit tydliga först efter en tid. Samtidigt visar vår analys av intervjuerna att det trots utmaningar också finns flera aspekter med stor potential att framgent utveckla den ordinarie verksamheten. Flera av dessa erfarenheter och framgångsfaktorer har berörts i tidigare avsnitt men sammanställs och presenteras nedan tillsammans med några ytterligare aspekter.

Lärare erövrar nya verktyg

Analysen visar hur lärare erfar användning av fler digitala verktyg och flera nya digitala arbetssätt uppstår. Lärare får mer att välja mellan, för att, i kombination med analoga strategier, lyckas såväl ämnesdidaktiskt och socialt med alla

elever. Möjligheterna att kunna använda sig av komplementära arbetssätt, även när undervisning inte sker helt på distans ökar därmed.

Flera konkreta berättelser vittnar om hur erfarenheterna av digitala verktyg bidrar till nya arbetssätt. En lärare berättar exempelvis om hur chatt/meddelandegrupper som involverar både elev, vårdnadshavare och mentor, kan bidra till en frekvent uppföljning som gör att eleven får ökade möjligheter att uppnå kunskapsmålen. En annan lärare berättar om svårigheterna med helklassundervisning online och fördelarna med att kunna dela in i grupper. Skapande av digitala arbetsgrupper bidrar till ett mer effektivt användande av lektionstid och är något som kan vara användbart även i framtida ordinarie verksamhet:

Problemet är att om eleverna sitter så här och räcker upp handen, 25 stycken, [...] och sitter och väntar på att få svar på sin fråga, då jobbar man ju inte under tiden. [...] Det är därför vi behöver dela in dem i grupper om fem och fem, och där varje femgrupp kanske får sin tid, 10 minuter med läraren.

Distansundervisningen öppnar också upp möjligheter för fler kommunikationsvägar. Flera lärare beskriver exempelvis att elever som tidigare visat sig svåra att nå helt plötsligt börjar uttrycka sig mer frekvent och ställer frågor via chatt- och meddelandefunktioner. Detta gäller också elever som är trygga i klassrummet. Även de ställer frågor på ett annat, mer öppenhetssätt än när de uttrycker sig verbalt i ett klassrum:

Att kommunicera via datorn och chatten är mycket bättre för många elever. Även i ett vanligt klassrum. Här vågar de ställa alla typer av frågor - även om dom är trygga i klassrummet så ställer dom inte dom frågorna - det gör dom här!

När eleverna får möjlighet att reflektera och kommunicera sina tankar med sin lärare eller i en mindre grupp innan det lyfts för diskussion i den större gruppen, blir diskussionen mer livaktig och meningsfull. Digitala redskap för kommunikation i undervisningssammanhang är därför något som lyfts av flera lärare som något som kommer att användas mer frekvent framöver.

Videokonferensverktyg som Google Meet, fyller en central funktion under distansundervisningen. Detta lyfts fram både av lärare och elever som något för fortsatt användning framöver. Möjligheter som lyfts är bland annat att kunna förlägga en del av undervisningen på distans, t.ex. om man bara har en lektion en dag och en lång resväg. Det är också bra om man är sjuk och inte har möjlighet att åka in men ändå är frisk nog för att följa lektionen på distans. Gränsdragningen och frågan om närvaro är något man behöver fortsätta diskutera här, men flera elever lyfter att det är positivt med alternativ där man slipper att missa innehåll och få frånvaro. Videokonferensverktyg nämns också av flera som bra för att kunna dela skärm och visa presentationer där man spelat in sig själv. Som nämnts tidigare lyfts också Hjärntorget som en fortsatt bra informationskanal för uppgifter, så att man inte missar något.

Många lärare använder sig också i ökad utsträckning av digitala läromedel, vilket bland annat möjliggjordes av att flera läromedelsproducenter öppnade upp sina resurser för gratis användning vid distansundervisningens början:

Äntligen tog vi tag i detta med digitala läromedel som vi pratat om så länge, det kommer vi absolut använda mer framöver

Resultatet visar också tydligt att distansundervisning kräver tydliga strukturer runt undervisningssituationen. Många elever uppskattar den tydlighet som kommit av detta, t.ex. att lektionsplaneringen alltid finns tillhands i Hjärntorget eller Classroom och att det blivit tydligt vilka rutiner som är viktiga för att videokonferenser ska kunna genomföras effektivt.

De kompetenser och arbetssätt som lärare i intervjuer uppger utvecklas, och som skulle kunna komplettera den ordinarie undervisningen kan sammanfattas i följande punkter:

- Använda Hjärntorget och Classroom för större tydlighet gällande lektionsplanering och kunskapskrav.
- Använda videokonferensverktyg med elever och kollegor, men också med föräldrar t.ex. vid utvecklingssamtal.
- Använda chatt- och meddelandefunktioner för kommunikation med elever för att stärka deras möjlighet till lärande.
- Göra videoinspelningar av genomgångar och låta elever presentera kunskap genom att exempelvis spela in redovisningar.

- Alternativa och nya former och verktyg för bedömning, t.ex. ge återkoppling på elevers skrivande i delade dokument, eller bedömningar av elevers inspelningar av redovisningar.
- Användning av digitala läromedel.

Ökad digital kompetens

Hög digital kompetens hos såväl lärare och elever är viktigt vid distansundervisning. Resultatet visar generellt på en ökad digital kompetens när både lärare och elever tvingas hitta alternativa sätt för att utveckla kunskap. De lärare och elever som redan hade erfarenheter av att arbeta digitalt klarar dock distansundervisningen lättare. Även om vissa elever, möjligen som ett utslag av urvalet, anser att de själva har goda datakunskaper, så finns det lärare som menar att många elever har brister i den grundläggande digitala kompetensen och inte ens kan hitta i sin egen dator. På skolorna har man försökt hitta rutiner för att ge stöd till de elever som behövt. *Vi har tagit in elever som behövt. Vi har turats om så att en personal alltid varit på skolan. Jag har också varit inne fasta dagar för att kunna fixa med IT-frågor och fortsätta utbilda kollegor.*

Det fortsatta arbetet med att höja elevers och lärares digitala kompetens i den ordinarie verksamheten är alltså viktig. På så vis ges tillgång till fler redskap och en god förberedelse inför förändringar och övergångar i framtiden där det ställs höga krav på en god digital kompetens.

Slutsatser och öppningar

Analysen av de möjligheter som framträder, pekar sammanfattningsvis på att trots utmaningar har nya arbetssätt och erfarenheter satt avtryck.

Distansundervisningen har tydliggjort flera möjligheter och skapat ett nytt ordinarie där digitala verktyg kan fylla en viktig funktion för elevers lärande och utveckling även i det fysiska klassrummet. Den digitala kompetensen bland lärarna har ökat snabbt och både skolornas egna och UBF:s centrala utvecklingsorganisationer har tagit stora steg framåt.

Att undervisa på distans synliggör den intensiva och komplexa interaktion som vanligtvis förekommer i klassrummet. Det är svårt att ersätta den direkta mänsklig interaktionen och den gruppdynamik som skickliga lärare använder sig av i sitt didaktiska och sociala ledarskap. God undervisning på distans kräver att lärare är bekväma med de digitala verktygen och att det finns en pedagogisk diskussion med kollegor om dess möjligheter och begränsningar, såväl ämnesdidaktiskt som socialt.

Inledningsvis fungerade distansundervisningen över förväntan, men det svängde snabbt över till en mer nyanserad och mångfacetterad bild. Lärarna lyckades på kort tid och i princip utan tid till förberedelser att ställa om till distansundervisning. I massmedia och i sociala medier gavs flera exempel på hur väl det fungerade att undervisa på distans. Även i våra intervjuer framgick det att, framför allt eleverna, tyckte i början att det var både spännande och behagligt att sköta skolarbetet från hemmet. Vissa av eleverna kunde hantera utmaningarna och till och med dra nytta av de nya möjligheterna, men de allra flesta elever saknade skolan och ville tillbaka till klassrummen. De saknade 'det vanliga skolarbetet' och de sociala relationerna med klasskamrater och lärare. De intervjuade lärarna var redan inledningsvis mer tveksamma och betonade att deras arbetsbelastning ökade kraftigt och att de var oroliga för elevernas möjligheter att klara målen.

En lärdom för att möta dessa svårigheter är att utnyttja teknikens möjligheter till både synkron och asynkron kommunikation. Det ger eleverna möjlighet att arbeta i en takt som passar dem, och det ger dessutom elever med särskilda behov större möjligheter eftersom extra anpassningar kan göras till en naturlig del av lektionsplaneringen. Vår studie visar att när läraren ger tydliga anvisningar och exakta tidsramar uppskattas detta av alla elever. Det gynnar

eleverna och det ger läraren mer tid till att hjälpa de elever som behöver extra stöd och hjälp. Detta arbetssätt accentuerar också behovet hos lärare att ges möjlighet att bekanta sig med och använda olika typer av digitala verktyg.

Distansundervisningen innebar en utveckling av ett synligt och tydligt lektionsupplägg. När det blir lätt att hitta vad lektionen innehåller och vad som förväntas inför examinationstillfällen ökar möjligheten för alla elever att klara kunskapskraven. Till exempel för elever som behöver stöd i läsläsning och studier. Vi ser även tecken på att distansundervisning kan öppna för förbättrad samverkan kring elever. Möten sker ofta lättare på distans och kollegor kan smidigare bjudas in. Det kan underlätta lärarens kontakter med studiehandledare, assistenter och specialpedagog. Detta kan öka skolans inkluderingskapacitet och underlätta exempelvis språkstöd, särskilt stöd och extra anpassningar.

Både vår studie och andra liknande undersökningar som genomförts under våren 2020 visar att distansundervisningen har försvårat för lärarna att förverkliga skolans kompensatoriska uppdrag. Denna undersökning tyder på att distansundervisning fungerar olika väl i olika skolor beroende på de stora skillnader som finns mellan skolor vad gäller elevers socioekonomiska bakgrund och deras levnadsvillkor. Utan att ta hänsyn till likvärdighetsaspekter riskerar distansundervisning att öka den digitala klyftan mellan såväl elever som skolor. I underprivilegerade förortsskolor förefaller socialt ledarskap och tillhörighet vara nyckelfaktorer för att lyckas med undervisning, och detta behöver distansundervisningen också lyckas med. Resultatdelen om likvärdighet pekar mot att när villkor och elevunderlag ser olika ut krävs, såväl på strategisk som på lokal nivå, medvetenhet och kompensatoriska insatser för att inte social bakgrund och socioekonomiska faktorer ska påverka målpuffyllelsen och förstärka digitala klyftor i samhället.

Våra resultat från studien på gymnasieskolor i Göteborg är i linje med vad tidigare forskning lyfter fram. Till exempel visas att distansundervisning inte passar alla elever och att det är främst elever med ett eget inre driv och en hög teknisk kompetens som lyckas bäst under en period av distansundervisning. Tidigare forskning om distansundervisning visar också att lärarens roll är avgörande. Det är en stor fördel om läraren har tidigare erfarenhet av distansundervisning och kan avgöra när eleverna behöver stöd och uppmuntran för att inte tappa motivationen, vilket framkommer även i vår rapport. Hög digital kompetens i lärarkåren möjliggör ledarskap och god undervisning även i en digital lärmiljö, vilket skapar närvaro även på distans.

Trots de företrädesvis negativa upplevelserna av den påtvingade perioden av distansundervisning har utveckling skett. Många nya arbetssätt och verktyg kommer att användas i undervisningen i framtiden. Vi kommer till exempel att få se en förbättrad digital kommunikation, fler digitala möten mellan elever, lärare och vårdnadshavare, en kombination av asynkron/synkron undervisning, förinspelade föreläsningar, fler digitala prov och deltagande hemifrån vid tillfällig sjukdom. Det är viktigt med kollegiala samtal om gemensamma förhållningssätt kring undervisning i en digital miljö. Förutsatt att skolorna organiserar för lokal utvärdering och diskussion finns det dessutom en enorm kunskapsbank av erfarenheter att ta vara på och dra nytta av i framtiden. Nu finns ett gyllene tillfälle att skapa beprövad erfarenhet kring digitalisering och distansundervisning.

Referenser

Barbour, M.-K. & Reeves, T. C. (2009). The reality of virtual schools: A review of the literature. *Computers & Education*, 52(2), ss. 402-416.

DOI:10.1016/j.compedu.2008.09.009

Cavanaugh, C., Gillan, K. J., Kromrey, J., Hess, M., & Blomeyer, R. (2004). *The effects of distance education on K-12 student outcomes: A meta-analysis*. Naperville, Ill.: Learning Point Associates

Dweck, C. S. (1986). Motivational processes affecting learning. *American psychologist*, 41(10), 1040.

Education Endowment Foundation (2020) *Remote Learning, Rapid Evidence Assessment*. London: Education Endowment Foundation.

Edfelt, D., Karlsson, A., Lindgren, A., Sjölund, A. (2019). *Autism och adhd i gymnasiet - tydliggörande pedagogik*. Stockholm: Natur och Kultur.

Frid, S. (2001). Supporting primary students' on-line learning in a virtual enrichment program. *Research in Education*, 66(1), ss. 9-27.

Hilli, C. (2016). *Virtuellt lärande på distans: en intervjustudie med finländska gymnasie studerande*. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

Hodges, C., Moore, S., Locke, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*, 27.

Means B., Bakia M., and Murphy R. *Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How*. New York: Routledge, 2014.

Wery, J., & Thomson, M. M. (2013). Motivational strategies to enhance effective learning in teaching struggling students. *Support for learning*, 28(3), 103-108.

Webblänkar

Center för skolutveckling. (2020-09-22). Att anpassa utbildning och undervisning för särskilt begåvade barn och elever.

https://goteborg.se/wps/wcm/connect/421652ac-2f7c-4288-81a6-3ae99ab7377e/Kunskapsunderlag_s%C3%A4rskilt+beg%C3%A5vade+elever.pdf?MOD=AJPERE

Linderoth J.(2020-09-22). Forskningsbaserat stöd för att hantera onlineundervisning i samband med Coronapandemin.

https://cdn1.skolahemma.se/wp-content/uploads/2020/03/20151616/Artikel_Forskingsbaseratstod.pdf

Velferdsforskningsinstituttet NOVA. (2020-09-22). Osloungdom under Koronatiden <https://www.oslomet.no/forskning/forskningsnyheter/ungdommer-personlig-vekst-i-koronatiden>

Sveriges elevkårer. (2020-09-22). Gymnasieelevers upplevelse av distansundervisning under coronakrisen.

<https://sverigeselevkarer.se/media/1860/undersokning-gymnasieelevers-distansundervisning-under-coronakris-2020.pdf>

Tillitsdelegationen, SOU2019:43. (2020-09-22). Med tillit följer bättre resultat – tillitsbaserad styrning och ledning i staten. https://tillitsdelegationen.se/wp-content/uploads/2019/10/med-tillit-fljer-bttre-resultat-tillitsbaserad-styrning-och-ledning-i-staten.-sou-2019_43.pdf